

Číslo jednací:
MMR-45128/2023-63

Vypracovalo oddělení pohřebnictví

Datum:
15. června 2023

Tělo zemřelého v rukou profesionálů

1. Úvod

Doporučení Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva pro místní rozvoj je určeno pro ty, kteří v nemocnici s tělem manipulují v rámci úkonů zdravotní služby, než se dostaví pozůstalá rodina. S pozůstalými se o prvotním zaopatření zemřelého pochopitelně komunikuje už před jejich příchodem, a někdy před samotným úmrtím jejich blízkého. Je třeba respektovat přání zemřelého vyslovené za jeho života.

Popisujeme chvíle, kdy lékař označuje tělo zemřelého během jeho prohlídky i mimo prostory zdravotnického zařízení a oznamuje úmrtí Policii České republiky. Zdůrazňujeme, že se nezabýváme problematikou samotné prohlídky těla zemřelého ani bezprostředními úkony souvisejícími s pitvou a úkony po pitvě. Stejně tak se nevěnujeme zacházení s tělem zemřelého značně zohaveným, ve stavu rozkladu nebo zemřelého na vysoce nakažlivou nemoc, či došlo-li k úmrtí v rámci krizového řízení.

2. Postup poskytovatelů zdravotních služeb při zacházení s těly zemřelých

Základním pramenem práva pro postup při prvotní péči o tělo zemřelého je zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zdravotních službách“) a zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pohřebnictví“). Následující metodika je určena laické veřejnosti, citace těchto zákonů a jiných pramenů budou proto minimální.

Co se týče plodu po potratu, dobrý poskytovatel zdravotních služeb poučí ženu o právu na pohřbení a dodržuje pravidla zvláštního nakládání s ním. Rodiče nebo jiní pozůstalí mají mít možnost sjednat jeho samostatné pohřbení. U mrtvě narozených dětí maminkám na přání předává zdravotní sestra tzv. vzpomínkový list s otiskem nožičky a ručky a možností vložení fotografie dítěte. Doporučujeme zapojit nemocnici též do programů nácvičku podpory rodičů mrtvě narozených dětí nebo dětí zemřelých krátce po narození.

2.1 Označení těla zemřelého

Označení těla zemřelého je důležité pro minimalizaci záměny těl zemřelých během hromadného transportu, přechodného uložení v chladicím zařízení a při výdeji těla pozůstalé rodině.

- Při úmrtí mimo nemocnici musí prohlížející lékař tělo zemřelého označit identifikačními údaji na dolní končetinu zemřelého (stehno) náplastí s údaji: jméno, příjmení, datum narození, datum a hodina úmrtí. Údaje je možné napsat přímo na kůži nesmývatelným fixem nebo barvou.

- Při úmrtí v nemocnici musí prohlížející lékař tělo zemřelého označit identifikačními údaji nejen na dolní končetině zemřelého, ale vždy na dvou různých místech. Jako druhé označení je možné ponechat na zápěstí identifikační náramek z oddělení, kde byl pacient hospitalizován. Pokud identifikační náramek není, musí být tělo označeno na paži stejnými údaji jako na dolní končetině.
- Lékař prohlížející těla mrtvě narozených dětí a novorozenců je opatří jednou nálepkou s identifikačními údaji.
- Provozovatel pohřební služby musí označení těla zemřelého zkontrolovat před uložením do rakve a porovnat identifikační údaje s listem o prohlídce zemřelého.

2.2 Úprava těla zemřelého

Pravidla pro ošetření těla zesnulého mají být stanovena v interním dokumentu každé nemocnice zpravidla pod názvem Péče o zemřelého nebo Společné ošetrovatelské postupy. Tyto předpisy musí ctít zásadu nedotknutelnosti člověka, která je zakotvena v čl. 7 Listiny základních práv a svobod. Na ochranu tělesné integrity pak občanský zákoník dle důvodové zprávy vytyčuje tři základní pravidla.

- Zákaz zásahu do tělesné integrity jiného bez jeho souhlasu.
- Lidské tělo ani jeho části nesmějí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.
- Lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka.

V případě, že se blízcí předem dozvědí, že se skon pacienta blíží, měli by se s lékařem a se zdravotnickým personálem domluvit třeba na tom, zda si přejí, aby z těla byl sejmутý piercing nebo v ústech ponechána zubní náhrada. Nesmějí však požadovat extrakci zlatých zubů, protože ty jsou, stejně jako každá jiná nesnímatelná náhrada, součástí těla zemřelého.

Není-li nařízena pitva, zdravotní sestra

- z těla odejme zavedené katétry, sondy, kanyly a další pomůcky, které pacient případně používal
- drény zkrátí a řádně zařazuje leukoplastí
- pokud jsou na těle otevřené rány, vyčistí je, zašije nebo obváže
- z těla sejme ozdobné předměty
- zemřelého vysvlékne, umyje a učeše
 - mytí mrtvého lidského těla má více rituální než hygienický charakter
 - není vhodné používat mýdlo ani dezinfekční prostředky, kartáč a přípravky na bázi chlornanu sodného s bělicími činidly, chlor apod.
 - teplota vody by měla být pod 37 °C
 - ohanbí by mělo být po celou dobu zakryté
 - tělo nesmí být pokládáno břichem dolů
 - nesmějí být bez povolení rodiny ucpávány přirozené tělní otvory (postačí aplikovat jednorázové absorpční pleny pro dospělé)
- oči zavře, případně, že víčka nedrží zavřená, přiloží na ně navlhčené tampony, případně s citem podváže dolní čelist (upnutá obinadla nechávají na tváři otisky)
- tělo na lůžku přeloží na čisté prostěradlo a upraví ho do vodorovné polohy
- tělo ve vodorovné poloze s pažemi volně podél těla nebo zkříženými na těle zakryje prostěradlem včetně obličeje
- důstojně upravené a zakryté tělo zemřelého zůstává na oddělení 2 hodiny od okamžiku smrti (je možné využít vhodnou místnost či zástěnu), poté je z oddělení uloženo s příslušnou dokumentací do chladičského zařízení.

- prostěradlo, v němž je zabalené tělo, není nutno rozbalit. Chlazení brání pouze uzavřený vak na zemřelé, kdy může dojít k autolýze.
- odpovědný pracovník provede úplný zápis do knihy příjmu zemřelých ve všech rubrikách, nezapomene čitelně uvést své jméno (nejlépe tiskacím písmem) a připojit podpis.

2.3 Oznámení úmrtí

Povinnost oznámit úmrtí osobám blízkým, alespoň jedné z nich, vyplývá z ustanovení § 86 odst. 1 písm. c) zákona o zdravotních službách. Lékař provádějící prohlídku těla zemřelého o úmrtí nebo nálezu těla zemřelého informuje osobu blízkou zemřelému, je-li mu tato osoba známa. Tým paragraf v písmenu h) ukládá lékaři prohlízejícímu tělo zemřelého povinnost informovat Policii České republiky (dále jen „PČR“), jestliže mu není známa osoba blízká zemřelému nebo ji nebylo možné o úmrtí vyrozumět, a to za účelem vyhledání osoby blízké zemřelému a předání informace o úmrtí.

Z uvedeného jednoznačně vyplývá, že lékař, pokud se mu nepodaří z jakéhokoli důvodu kontaktovat osobu blízkou, je povinen o této skutečnosti informovat Policii České republiky. PČR má osobu blízkou vyhledat a zároveň ji o úmrtí informovat.

PČR má osoby vyhledat prostřednictvím agendového informačního systému evidence obyvatel (využit lze pochopitelně také místní a osobní znalost prostředí) a předat zjištěné osobní údaje a kontaktní informace ustanovené zájmové osoby dožadujícímu lékaři, který je vždy vhodnější osobou než PČR k tomu, aby osobě blízké zemřelému předal informaci o úmrtí. Pokud vyrozumění osoby blízké zemřelému příslušným lékařem provádějícím prohlídku těla zemřelého nebylo ani tak možné, PČR fyzicky vyhledá zájmové osoby blízké a následně sdělí kontaktní údaje konkrétního lékaře této vyhledané osobě za účelem jejího kontaktu s příslušným lékařem. Pokud se při postupu PČR objektivně nepodaří fyzicky vyhledat zájmovou osobu, PČR o uvedené skutečnosti informuje dožadujícího lékaře.

Povinnosti lékaře je nejen oznámit úmrtí, ale zároveň uvést do zdravotnické dokumentace zemřelého čas a osobu, které úmrtí oznámil. Pokud lékař oznámil úmrtí pouze PČR, uvede do zdravotnické dokumentace datum, čas a jméno příslušníka PČR včetně jeho služebního čísla.

2.4 Identifikace těla zemřelého pozůstalými

Pozůstalým lze umožnit rozloučení se zemřelým přímo na patologii. Tento počín lze považovat za identifikaci těla zemřelého (nejedná se o výstav – ten bývá součástí smutečního rozloučení a tělo zemřelého je při něm uloženo ve spodní části rakve, případně je spodní díl rakve přikryt skleněným víkem). Identifikace není ztotožnění. Ztotožnění chápeme jako proces pro účely PČR, kdežto identifikace v sobě zahrnuje „osobní přístup“: možnost pobytu pozůstalých o samotě se zemřelým, možnost dotyků v oblastech rukou, hlavy, čela (při vážných traumatech po nehodě je pochopitelně nutné, aby tělo bylo zahalené celé).

Lékař nemá právo identifikaci těla zemřelého rodinou zakázat, může ji s odůvodněním nedoporučit. O zákaz otevřít vak na zemřelé může požádat ad hoc u konkrétního těla, které prohlížel, a to místně příslušnou krajskou hygienickou stanicí, a to pouze v případě podezření na vysoce nebezpečnou nemoc. Pouze krajská hygienická stanice smí vydat rozhodnutí o zákazu otevřít vak na zemřelé nebo rakev.

Akt identifikace zemřelého rodinou je třeba upravit do vnitřního předpisu nemocnice. Řešil by otázky, za jakých podmínek je možné identifikaci realizovat, kolik pozůstalých se jí může zúčastnit, jakým způsobem se mohou těla dotýkat, zda je nutný dohled z řad zdravotnického personálu atd. Podmínky

identifikace tak budou předvídatelné pro pozůstalé i personál nemocnice, kterému poskytnou oporu při komunikaci s pozůstalými a poskytnou jednotné pokyny, jak v těchto případech postupovat.

2.5 Zásady pro použití vaku na zemřelé

Má-li být vak nebo rakev trvale uzavřeny z důvodu výskytu vysoce nebezpečné nemoci na těle zemřelého, musí jít o rozhodnutí krajské hygienické stanice s poučením o odvolání. Podpůrně se použije správný řád. Vysoce nakažlivá nemoc je takové infekční onemocnění, které je schopné šířit se velmi rychle mezi lidmi, ohrožuje populaci a má vysokou smrtnost (např. mor, cholera, žlutá zimnice, antrax, ebola). Nemoc covid-19 se do této skupiny neřadí.

Je-li tělo zemřelého značně zohaveno nebo se nachází ve stavu rozkladu, pak se aplikuje ustanovení § 4 odst. 1 písm. a) zákona o pohřbivnictví. Tělo se uloží do konečné rakve v transportním vaku. Transportní rakev nebo dokonce pouze transportní nosítka jsou zakázány. Tuto povinnost dozoruje krajská hygienická stanice. V případě nedodržení tohoto postupu se jedná o přestupek. Vypravitel pohřbu je navzdory uložení těla do vaku a do konečné rakve stále oprávněn tělo vidět, rakev i vak musejí být na jeho přání otevřeny.

Neoprávněné použití vaku na zemřelé, jeho neodůvodněné nadužívání, je podle našeho názoru v rozporu s ustanovením § 4 odst. 1 písm. a) zákona o pohřbivnictví. Jedná se o přestupek, protože není dovoleno ukládat těla do vaků bez zákonného důvodu, leda by s fakultativním použitím vaku souhlasil vypravitel pohřbu. Vaky na zemřelé brání rozkladným procesům jak během přechodného, tak i trvalého uložení. Tělo uložené ve vaku z PVC nelze pohřbit do země na většině veřejných pohřebišť a stejně tak i některá krematoria odmítají vak z PVC společně s tělem zpopelnit.

3. Požadavky na místnost pro úpravu těla zemřelého

Nelze beztretně narušovat intimitu zemřelého, rakve, márnice, místnosti pro úpravu. Obtěžovat personál, pacienta, veřejnost a pozůstalé pohledem nad míru přiměřenou okolnostem. Z tohoto důvodu lze zakázat

- nepříkrytá těla na chodbách prosektur
- vaky na zemřelé (neoprávněně aplikované)
- reklamy a reklamní zařízení, a zamezit tak nevhodnému komerčnímu využití pietního místa
- nežádoucí imise v dotčených prostorách nemocnice: hluk, prach, kouř, plyn, pach, otřes

Zákon o pohřbivnictví ukládá poskytovateli zdravotních služeb, který poskytuje jednodenní nebo lůžkovou péči, povinnost bezúplatně umožnit pozůstalým úpravu těla zemřelého a uložení lidských pozůstatků do rakve ve vhodné místnosti a umožnit jim nezbytnou hygienickou očistu. Tato místnost je vhodná, pokud obsahuje vybavení, na které lze tělo zemřelého umístit, provést jeho základní úpravu a nezbytnou hygienickou očistu.

V místnosti, v níž mohou pozůstalí tělo zemřelého upravit, musí být k dispozici studená a teplá voda (lze i voda jiné jakosti), jednorázové papírové utěrky (osoušeče rukou, jednorázové rukavice), nádoba na jejich odložení a také čistý hřeben. Neměly by chybět stůl s odtokem, snadno omyvatelné stěny, nepropustná podlaha (s instalovanou vpustí/gulou), odpovídající osvětlení, větrání a zabezpečení proti hmyzu.

Tato prostora nesmí být využívána pro přechodné uložení těla zemřelého, ale může se snadno upravit pro místo k identifikaci těla rodinou či dokonce k jeho krátkému vystavení v otevřené rakvi za účelem pietního rozloučení.

Vyhláška č. 92/2012 Sb., o požadavcích na minimální technické a věcné vybavení zdravotnických zařízení a kontaktních pracovišť domácí péče v případě lůžkových oddělení se zmiňuje o místnosti pro zemřelé s dovětkem „pokud je zřízena“, ale není jasné, zda se jedná o márnici nebo o vhodnou místnost pro úpravu těla zemřelého. Vhodná místnost pro úpravu těla musí být zřízena vždy.

4. Závěr

Jsou to krajské úřady, které mají v kompetenci výše popsané zdravotní postupy a technické vybavení kontrolovat. Od roku 2018 provedl krajský úřad Jihomoravského kraje 34 kontrol poskytovatelů zdravotních a/nebo sociálních služeb, z toho 7 poskytovatelů byly nemocnice (5 krajských, 1 obecní a 1 státní). V případě úmrtí na lůžku jsou ostatní pacienti buď převezeni do jiného pokoje a tělo zemřelého je ponecháno po následující dvě hodiny na místě nebo je tělo převezeno do jiné místnosti, kde o samotě setrvává po dobu dvou hodin. Po tuto dobu mohou se zemřelým být členové rodiny, zároveň personál může provést (i za účasti rodiny) úpravu těla. Po dvou hodinách od úmrtí je tělo převezeno do márnice (v suterénu, zpravidla jako součást oddělení patologie). Ve dvou ze sedmi kontrolovaných jihomoravských nemocnic mají vybudovanou smuteční místnost u márnice, což umožňuje pozůstalým vidět zemřelého i po převozu do márnice.

O nejučinnější dozor, zda poskytovatel zdravotní služby poctivě provedl všechny úkony, které jsou mu dány zákony a interními předpisy, se může postarat provozovatel pohřební služby a vypravitel pohřbu, čili osoba či osoby, které pohřbení zajišťují či objednávají.

Každý vypravitel, i ten, který pro svého zesnulého sjedná byť jen pohřeb bez obřadu, má právo zkontrolovat žurnální knihu nemocnice a kvalitu provedení zdravotních úkonů přímo v nemocnici. Může se kdykoli přesvědčit, že jeho blízký bude vydán pohřební službě v důstojném stavu, tedy umytý a upravený, po pitvě řádně zašitý, v požadovaném oděvu bez použití vaku na zemřelé.

Má právo se ujistit, že vydání těla zemřelého provozovateli pohřební služby proběhne přesně v dané chvíli a na daném místě. Jestliže zjistí jakékoli nedostatky, doporučujeme je na místě fotograficky zdokumentovat pro případ reklamace provedených služeb nebo mít s sebou svědka. Více v viz na internetových stránkách MMR zde <https://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/pohrebnictvi/podani-stiznosti/stiznost-na-poskytovatele-zdravotni-sluzby>.